

ІСТОРІЯ БУКОВИНИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ АРКАДІЯ ЖУКОВСЬКОГО

12 січня 2012 р. українська громадськість відзначила 90-літній ювілей видатного українського історика, енциклопедиста, іноземного члена НАН України, дійсного члена УВАН у США, почесного голови НТШ в Європі, професора Аркадія Іларіоновича Жуковського. Серед українських дослідників за кордоном йому належить важливе місце в організації наукового життя та популяризації знань про Україну. Дослідження його наукового добробку сприяє відтворенню цілісної картини розвитку української зарубіжної історіографії. З-поміж наукових зацікавлень вченого провідне місце займало вивчення історії Буковини. Аналіз цього напрямку досліджень історика частково здійснили Ю. Макар та О. Добржанський¹, однак свою увагу науковці зосередили лише на характеристиці книги «Буковина. Її минуле і сучасне». Зазначене зумовлює необхідність комплексного підходу до аналізу наукових студій А. Жуковського з історії регіону, а відтак нашою метою є характеристика праць дослідника з означеної проблематики та визначення їх впливу на подальші буковинознавчі дослідження.

Зацікавлення науковця історією регіону, насамперед, зумовлювалося тим, що він сам був вихідцем з нього, адже у Чернівцях пройшли його дитячі та юнацькі роки. Коли у 1949 р. А. Жуков-

* Корнійчук Любов Володимирівна – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія».

¹ Макар Ю. Патріярх українського буковинознавства / Ю. Макар, О. Добржанський // Український історик. – 1998. – 1–4 (136–139). – С. 150–156.

ський переїхав до Франції і почав вивчати історію у Сорбонні, він вирішив цілісно висвітлити минуле свого рідного краю. Вчений з'ясував, що в паризьких бібліотеках можна було знайти лише праці румунських істориків – І. Ністора та Т. Балана¹, у яких історія буковинської землі була висвітлена тенденційно та односторонньо в руслі румунської політики. Вчений став ініціатором видання колективної праці з історії регіону, буковинознавчі студії становлять значну частину його наукового доробку.

На початку 50-х рр. XX ст. за ініціативою А. Жуковського було створено групу науковців, переважно його земляків, що взялися за написання історії Буковини. До співпраці долучилися Т. Бриндзан, Д. Квітковський, І. Новосівський та В. Кубійович. Наслідком їхньої роботи стало видання у 1956 р. книги «Буковина. Її минуле і сучасне»². Збором матеріалів та організацією фінансової бази керувала видавнича комісія у складі А. Жуковського, Ф. Лукіяновича, І. Поповича, І. Кирстюка, Д. Яремчука, Д. Білака та Д. Квітковського³. А. Жуковський був автором та співавтором розділів книги «Джерела та бібліографія про Буковину», «Назва Буковина», «Історія Буковини», «Українська преса і періодичні видання», «Організації молоді», «Студентство», «Повітова історія Буковини». Він також разом із Т. Бриндзаном і Д. Квітковським здійснив загальне редагування книги⁴. Історичну частину праці було перевидано в Чернівцях у двох томах (перший том – у 1991,

¹ Там само. – С. 151.

² Буковина. Її минуле і сучасне / [ред. Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський]. – Париж; Філадельфія; Детройт: Зелена Буковина, 1956. – 965 с.

³ Там само. – С. 7.

⁴ Макар Ю. Зазнач. праця. – С. 152.

другий – у 1993)¹. Двотомник виданий зусиллями редакції газети «Час» і Товариства «Український народний дім у Чернівцях», В. Старика та відповідального за видання П. Кобевка. У першому томі висвітлено період історії Буковини від давніх часів до 1774 р., у другому – 1774–1947 рр. Історію українців Буковини дослідник уперше в українській історіографії простудіював від найдавніших часів до середини ХХ ст., активно полемізував з румунськими істориками, досліджуючи молдавсько-турецький період історії регіону, а також запропонував власну концепцію українського національного відродження на цій території.

При написанні історії Буковини А. Жуковський використував опубліковані джерела та дослідження з історії регіону своїх попередників, характеристику та оцінку яким він дав у вступі до праці «Буковина. Її минуле і сучасне». Згодом на V конгресі Міжнародної асоціації україністів учений представив доповідь, присвячену цьому ж питанню. Автор провів значну аналітичну роботу з історіографічного огляду літератури. На думку дослідника, Буковина, перебуваючи під пануванням різних держав, мала осібний розвиток від сусідніх регіонів і окрему історію, а багато науковців, що досліджували минуле краю, нівелювали роль українського чинника у його розвитку². А. Жуковський, аналізуючи джерела з історії Буковини, виділяв давньоруські літописи, молдавські хроніки, козацькі літописи, польські хроніки. Характеризуючи літературу з історії краю, він виокремлював публікації австрійських та

¹ Жуковський А. Історія Буковини / А. Жуковський. – У 2-х томах. – Т. 1. – Чернівці, 1991. – 119 с.; Т. 2. – Чернівці, 1993. – 222 с.

² Жуковський А. Джерела і історіографія Буковини / А. Жуковський // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації україністів. Історія: Збірник наукових статей. Частина 2. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 391–401.

румунських науковців, українське національне буковинознавство кінця XIX – початку XX ст., дослідження з історії регіону, видані в УРСР та діаспорі, а також студії з історії Буковини, опубліковані в незалежній Україні.

Важливе місце у дослідженнях науковця з історії регіону займає характеристика історіографії проблеми. Серед австрійських буковинознавчих досліджень вагоме місце, на переконання автора, займали праці дійсного члена НТШ Р. Кайндля. Він наголошував на автохтонності місцевого слов'янського населення на Буковині (починаючи з V ст.), намагався об'єктивно висвітлити міжнаціональні стосунки та економічний розвиток регіону. На думку А. Жуковського, цього дослідника слід вважати «найбільшим істориком Буковини»³. Більш стриманою в оцінках цього ж історика була радянська історіографія, хоча у «Нарисах з історії Північної Буковини» відзначено його зусилля щодо введення до наукового обігу цінних джерельних матеріалів і важливість висновку про безсумнівне входження Буковини до складу Галицько-Волинського князівства⁴. У сучасній українській історіографії вважається, що фахові дослідження історії Буковини, незважаючи на певну ідеалізацію життя буковинців за часів Австрії, розпочали саме австрійські вчені і в тому числі Р. Кайндль⁵.

За визначенням А. Жуковського, вивчення українськими дослідниками історії та етнографії Буковини було започатковано у др. пол. XIX ст. Наприкінці XIX ст. активізувалося українське націо-

³ Там само. – С. 392.

⁴ Нариси з історії Північної Буковини / [ред. Ф. П. Шевченко, В. М. Ботушанський, П. В. Михайлина та ін.]. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 5.

⁵ Буковина: історичний нарис / [С. Костишин, В. Ботушанський, О. Добржанський, Ю. Макар та ін.]. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – С. 4.

нальне краєзнавство Буковини. У цьому напрямку першопрохідцем був С. Смаль-Стоцький, який у книзі «Буковинська Русь» простежив минуле українців Буковини з часів Галицько-Волинського князівства до др. пол. XIX ст. Цю працю С. Смаль-Стоцького А. Жуковський вважав першою історією Буковини, написаною з українських позицій, яка поряд із фаховими історичними студіями М. Кордуби («Ілюстрована історія Буковини», 1906 р.), Є. Козака («Написи з Буковини: епіграфічні дані до джерелознавства крайової та церковної історії», 1903 р.) та інших дослідників досить детально висвітлювала історію регіону¹. На відміну від згаданих авторів, на переконання А. Жуковського, чимало румунських науковців однобічно висвітлювали національні відносини на Буковині та фальсифікували історичне минуле цього краю. Одним із таких учених був І. Ністор, який у своїх працях намагався довести автохтонність румунів у регіоні. Аналогічні міркування висловлювали Н. Йорга, Е. Гурмузакі, М. Граур, А. Мораріу, Д. Ончул та ін.² У міжвоєнний та післявоєнний період румунські історики продовжували дотримуватися одностороннього трактування минулого Буковини, намагаючись окреслити на свою користь як національний склад населення, так і історичне минуле регіону. Зокрема, у міжвоєнний період послідовником І. Ністора був Т. Балан (його лекції з історії в Чернівецькому університеті у 1933–1940 рр. слухав А. Жуковський), який вів у 1932 р. на сторінках «Часу» і «Glasul Bucovinei» («Голос Буковини») полемічну дискусію з В. Залозецьким на тему автохтонності українців на Буковині³.

Після Другої світової війни активно видавали свої праці німецькі буковинознавці. Зокрема⁴ А. Жуковський охарактеризував

¹ Жуковський А. Джерела і історіографія... – С. 393.

² Там само. – С. 394.

³ Там само. – С. 396.

видання, упорядковані Е. Беком та Ф. Лянгом, високо оцінив публіцистичні праці Р. Вагнера, який пропонував шукати консенсус у міжетнічних взаєминах на Буковині¹. Схвально відгукувався історик і про дослідження українських діаспорних буковинознавців І. Новосівського, Д. Квітковського та Л. Соневицького². Науковець також не оминув увагою напрацювання з історії регіону радянської історіографії. Авторитетним дослідником історії Буковини, на думку А. Жуковського, був Г. Піддубний, праця якого «Буковина, її минуле і сучасне» (Харків, 1928) ґрунтувалася на достатньо репрезентативній джерельній базі, детально висвітлювала соціально-економічний розвиток регіону, а також історію Комуністичної партії Буковини. Однак А. Жуковський значним недоліком напрацювань Г. Піддубного вважав його марксистський підхід до суспільно-історичних процесів³, який безумовно був позитивно оцінений у радянських виданнях історії Буковини. Оцінюючи доробок з історії регіону радянських науковців, учений не відкидав їхнього значення, у своїх студіях активно залучав їхні праці, однак критикував за політико-ідеологічну упередженість в оцінці суспільно-історичних процесів, а також за надмірну увагу до російського чинника в історії Буковини. А. Жуковський високо оцінював дослідження Б. Тимощука, П. Михайлини, В. Ботушанського, Ю. Карпенка та ін. Дослідник згадував також К. Гуслисто-го як одного з найвизначніших істориків радянської України, який «правильно відзначив в «Історії Української РСР», що Буковина входила до складу Київської і Галицької княжих держав»⁴.

¹ Там само. – С. 397.

² Там само. – С. 396.

³ Там само. – С. 395.

⁴ Буковина. Її минуле і сучасне. – С. 133.

Центром буковинознавчих студій із проголошенням незалежності України став історичний факультет Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. У сучасній українській історіографії прийнято говорити про автохтонність українців на Буковині і український характер її північної частини, відкидаючи румунські спроби утвердити думку про те, що українці на Буковині – це румуни, які забули свою рідну мову. З-поміж низки сучасних досліджень з історії регіону А. Жуковський відзначав як найбільш ґрунтовне дослідження книгу «Буковина. Історичний нарис». Прихильні оцінки дослідника отримали також монографії М. Романюка «Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870–1940)» та Г. Скорейко «Населення Буковини за австрійськими урядовими переписами другої половини XIX – початку XX ст.», у яких стверджується, що автохтонне українське населення завжди становило в регіоні відносно більшість, а у північній його частині – абсолютну¹.

Як бачимо, при написанні синтетичного дослідження з історії Буковини, історик послуговувався широким колом джерел та літератури, водночас, на жаль, не мав змоги користуватися українськими архівними фондами. Науковець продовжував цікавитися історією та історіографією регіону і після виходу книги «Буковина. Її минуле і сучасне», свідченням чого є поява низки його праць на цю тематику, а також характеристика буковинознавчих студій більш пізнього періоду, у тому числі і доробку сучасних українських науковців.

Слід зауважити, що А. Жуковський запропонував свою періодизацію історії регіону. Історію Буковини науковець поділив

¹ Жуковський А. Джерела і історіографія... – С. 400.

на кілька періодів: рання історія Буковини, княжа доба, молдавсько-турецький період, австрійський період, українська влада на Буковині 1918 р., румунський період, радянський період, український переворот на Буковині 1941 р., другий румунський період 1941–1944 рр., другий радянський період з 1944 р.¹ Історик намагався дати детальну характеристику кожному із названих етапів. Висвітлюючи історію краю, науковець детальну увагу приділяв окресленню культурного життя українців, а також характеристиці зв'язків населення регіону з сусідніми державами. Ця періодизація, звісно, відрізняється від періодизації, запропонованої у радянських дослідженнях з історії Буковини, що з'явилися дещо пізніше, адже в її основу радянськими авторами покладено формаційний підхід. Зокрема, у 1980 р. радянські історики підготували і видали працю «Нариси з історії Північної Буковини»², у якій запропоновано таку періодизацію історії Буковини: первіснообщинний лад, формування і розвиток феодальних відносин (VI – середина IX ст.), розвиток феодальних відносин у другій половині XIV – першій половині XVI ст., боротьба проти соціального і національного гноблення (друга половина XVI – друга половина XVIII ст.), розпад феодально-кріпосницької системи і зростання капіталістичних відносин (кінець XVIII – перша половина XIX ст.), період капіталізму (друга половина XIX – початок XX ст.), боротьба за соціальне і національне визволення та возз'єднання з Радянською Україною (1917–1940)³. Прикметною рисою радянських видань було те, що більшу їх частину займав опис боротьби буковинців за возз'єднання з іншими українськими землями у складі СРСР, а

¹ Буковина. Її минуле і сучасне. – 965 с.

² Нариси з історії Північної Буковини. – 338 с.

³ Там само.

також характеристика дій радянської влади на Буковині, яка сприяла зростанню соціального добробуту і підвищенню культурного рівня населення тощо. Оскільки книги були написані в річищі радянської схеми історії України, то висвітлення історії Буковини відрізнялося від бачення А. Жуковського. Його періодизація співзвучна з сучасними дослідженнями буковинознавців, які в історії регіону виділяють такі етапи: з найдавніших часів до сер. XIV ст., Буковина у складі Молдавського князівства (друга половина XIV – кінець XVIII ст.), Буковина у складі Австрії (Австро-Угорщини) (1774–1918), Північна Буковина у складі королівської Румунії (1918–1940), Чернівецька область УРСР (1940–1991) та України (1991–1997). А. Жуковський інтерпретував історію Буковини крізь призму ідей національного відродження, а відтак, на відміну від сучасної періодизації, акцентував увагу і виокремив як самостійні етапи 1918 р. і 1941 р., коли українське населення регіону робило спроби встановлення власної незалежної влади на місцях.

Однією з ключових проблем в історії регіону для А. Жуковського було питання автохтонності українського населення Буковини. Автор доводив, що предки українців з найдавніших часів проживали на Буковині і є її корінними мешканцями. Дослідник зазначав, що на підставі аналізу праць багатьох вчених (М. Грушевського, Л. Нідерле, Й. Айснера та ін.) відомо, що територія Буковини входила до складу просторів, заселених слов'янами, і цей факт дає право твердити, що автохтоном Буковини може бути тільки слов'янське, а ніяке інше населення. Перша слов'янська держава, до складу якої входила і Буковина, була держава антів¹. Важливим аргументом на підтвердження тези про автохтонність українського населення в регіоні для дослідника був факт існуван-

¹ Буковина. Її минуле і сучасне. – С. 89-90.

ня Шипинської землі, яка охоплювала територію Північної Буковини та Бессарабії. Період існування Шипинської землі поєднував в історії регіону княжу добу з молдавсько-турецьким періодом і фактично був першою формою «адміністративної окремішності Буковини»¹. Зауважимо, що у дослідженнях радянських науковців ця теза теж підтверджується. Наприклад, у монографії «Північна Буковина, її минуле і сучасне» зазначено, що це були етнічні українські території, бо навіть саме вживання в той час терміна «Шипинська земля» означало те, що «загарбники» усвідомлювали, що це не частина Молдавського князівства, а цілком відмінні від нього в етнічному відношенні землі². У пізнішому радянському виданні «Нариси з історії Північної Буковини» також підкреслено, що Шипинська земля зберігала політичну автономію майже століття, а втратила її через те, що адміністративні посади на цій території перейшли до рук молдавських бояр³. Однак слід зазначити, що незважаючи на те, що і в сучасній історіографії Шипинська земля теж розглядається як окрема адміністративна чи навіть автономна область, чернівецькі дослідники – автори книги «Буковина: історичний нарис» вважають, що про Шипинську землю можна говорити лише як про географічну назву, а не самостійну адміністративну територію⁴. Незалежно від розходжень науковців у питанні визначення статусу цієї землі, беззаперечним залишається те, що вона включала етнічні українські території.

Оцінюючи доробок румунських істориків, А. Жуковський

¹ Там само. – С. 112.

² Північна Буковина, її минуле і сучасне / [В. Курило, М. Ліщенко, О. Романець та ін.]; під ред. Ф.П. Шевченка. – Ужгород: Карпати, 1969. – С. 27.

³ Нариси з історії Північної Буковини. – С. 47.

⁴ Буковина: історичний нарис. – С. 27.

вважав, що вони намагалися тенденційно висвітлити минуле Буковини і заперечували автохтонність українського населення в регіоні, твердили, що румуни споконвіку жили на цій землі, а українці – це «зукраїнізовані румуни»¹. Найзавзятішим захисником теорії автохтонності румунів на Буковині був І. Ністор, який ставив собі за мету довести, що румуни з прадавніх часів заселяли Буковину і мають історичне право на цю територію, а українці – це «зайди з пізніших часів»². А. Жуковський неодноразово підкреслював, що румунські вчені не дотримувалися історичної правди, неправильно висвітлювали окремі події та явища, намагаючись використати викривлені уявлення у своїх політичних цілях.

Для того, щоб дати відповідь на запитання, який із народів – український чи румунський – перший заселив територію Буковини, науковець детально описав процес формування румунського народу. Аналізуючи праці румунських дослідників та джерельні матеріали, вчений зробив висновок про те, що прабатьківщина румунів знаходилася на південь від Дунаю і в IX–XI ст. вони почали мігрувати до Семигороду і Волощини, а лише згодом, приступивши за допомогою місцевого населення до політичної організації, змогли пересуватися на Буковину, Молдавію та Бессарабію³. Науковець на підставі аналізу праць румунських істориків Д. Ончула, Б. Гаждева, Н. Йорги, а також досліджень М. Грушевського, В. Ключевського, М. Ломоносова та ін., стверджував, що територія над Дністром, Прутом, Серетом, Сучавою, Молдовою і Бистрицею Золотою не тільки була заселена слов'янськими племенами, а й творила центр першої східнослов'янської держави⁴.

¹ Буковина. Її минуле і сучасне. – С. 115.

² Там само. – С. 116.

³ Там само. – С. 120.

⁴ Там само. – С. 123.

Слід підкреслити, що А. Жуковський уклав «Етнографічну карту Буковини», яка, за влучним висловом В. Старика, була одним з інструментів «будування модерної української національної спільноти»¹. На карті відображено розселення етнічних груп у регіоні, вона слугувала підтвердженням тези автора про автохтонність українців. Загалом, дослідження А. Жуковського фактично були спрямовані на розвінчання уявлень про минуле Буковини, запропонованих румунською історіографією. Однак його праці теж не були позбавлені іноді надто радикальних оцінок, що зумовлювалося особливостями світогляду вченого. Сучасні румунські та українські історики повинні виробити нові підходи до розуміння українсько-румунських відносин на різних історичних етапах.

У висвітленні подій другої половини XIX – початку XX ст. для А. Жуковського головною темою було українське національне відродження. На підставі аналізу досліджень вченого, що стосувалися цього періоду, можемо ствердити, що науковець подав власну концепцію українського національного відродження на Буковині, виділивши декілька періодів у його розвитку. Поняття «націоналізм» історик розумів у широкому значенні як свідоме сприйняття своєї національності і її окремішності від інших національностей, вважаючи свою націю за найвищу форму суспільного життя. На думку вченого, націоналізм проявляв себе і у вузькому значенні як активна участь в обороні, зміцненні та розвитку української нації-держави². Така дефініція цього поняття, загалом, співзвучна з визначенням Е. Сміта, який розглядав націоналізм як ідеологічний

¹ *Старик В.* Від Сараєва до Парижа. Буковинський Interregnum 1914–1921 / В. Старик. – Чернівці: Прут, 2009. – С. 129.

² Жуковський А. Етапи розвитку українського націоналізму на Буковині / А. Жуковський // *Український історик*. – 2004. – № 1–2 (161–162). – С. 162.

рух за здобуття й збереження автономії, єдності та ідентичності населення, представники якого вважають, що вони становлять реальну або потенційну націю¹. А. Жуковський вважав, що завдання націоналізму – побороти лояльність і покірність буковинців до панування іншої нації, яка зародилася у населення внаслідок тривалого перебування під молдавсько-турецькою та австрійською зверхністю. Одним із виявів націоналізму було також прагнення пробудити готовність активно обороняти права буковинців на їхній споконвічній землі². Національне відродження науковець розглядав у конкретному сенсі – як здійснення заходів у церковному житті, шкільництві, економіці тощо.

На переконання історика, переломними для українців стали революційні події 1848–1849 рр. «Весна народів» стала поштовхом до початку нового етапу в історії регіону, який відзначився боротьбою за відокремлення Буковини від Галичини і створення автономної адміністративної одиниці³. Про зазначені події в радянських виданнях з історії регіону мова йшла як про період активізації національного життя на Буковині і зростання почуття спільності з наддністрянськими українцями, однак про автономію для краю не йшлося, акцент зроблено лише на прагненні до возз'єднання з іншими українськими землями⁴. Революційні події 1848 р. оцінювалися як «поштовх для подальшого піднесення антифеодального руху буковинського селянства»⁵, а також вважалося, що ці події стимулювали прагнення народу до «возз'єднання

¹ Сміт Е. Націоналізм. Теорія, ідеологія, історія / Е. Сміт; перекл. з англ. Р. Фещенко. – К., 2004. – С. 15.

² Жуковський А. Етапи розвитку... – С. 162–163.

³ Буковина. Її минуле і сучасне. – С. 224.

⁴ Північна Буковина... – С. 55.

⁵ Нариси з історії Північної Буковини. – С. 98.

всіх українських земель»¹.

У сучасних буковинознавчих дослідженнях декларується теза про те, що суспільні прагнення українців вперше проявилися у період революції 1848–1849 рр. На засіданнях австрійського парламенту українські депутати від Буковини відстоювали не тільки соціально-економічні вимоги, але й виступали на захист української мови, добивалися розширення національних прав українців². А. Жуковський у праці «Буковина. Її минуле і сучасне» ці події розглядав як передумови до початку українського національного руху. Однак у пізніших розвідках історик зазначав, що «український національний рух на Буковині був започаткований під час подій «весни народів» 1848 р. і, крім виступів під проводом Л. Кобилиці, виявився також у протистоянні українських та румунських депутатів, у започаткуванні боротьби двох національностей щодо політичного статусу Буковини. Започаткована боротьба українців і румунів з політичної площини перейшла в культурну і церковно-релігійну»³. Проте національне відродження було короткотривалим і, на думку вченого, це пояснюється тим, що ці події сталися без попередньої підготовки та духовно-ідеологічного і політично-програмного підґрунтя, а були лише реакцією на обставини, у яких перебувало українство на Буковині⁴. О. Добржанський у монографії про національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. зазначав, що у 1848–1849 рр. українці вперше заявили про себе як окремий народ та виявили ознаки

¹ Там само. – С. 101.

² Буковина: історичний нарис. – С. 166.

³ Жуковський А. Етапи розвитку українського націоналізму на Буковині / А. Жуковський // Українське слово. – 12 жовтня 1995 р. – № 4. – С. 5.

⁴ Буковина. Її минуле і сучасне. – С. 246.

національної свідомості, але далі цього справа так і не пішла, а відтак вважати, що організований український національний рух на Буковині розпочався у той час, було б явним перебільшенням. Якби далі настали нові дії, які б засвідчували організаційне та ідейне зростання українства, можна було б говорити, що саме у 1848 р. започатковано український національний рух¹.

На думку А. Жуковського, черговим етапом у діяльності буковинців було створення організаційних форм внутрішнього громадсько-політичного життя. Остаточний поштовх для цього зробив єпископ Є. Гакман, який вів суперечки з румунським духовенством, намагаючись протиставити йому український суспільний рух. Відповідно у Чернівцях постало українське культурно-освітнє товариство «Руська Бесіда» (1869 р.) та політичне товариство «Руська Рада» (1870 р.). Під впливом зовнішніх чинників почалася боротьба між національним табором народовців та табором москвофілів². Новий період у історії Буковини розпочався у 1861 р., коли вона стала окремим коронним краєм монархії Габсбургів. У буковинців зросла національна свідомість, що проявилось в інтенсивній культурній, громадській, церковній та політичній діяльності³. Процес національного самовизначення, на думку вченого, завершився під час Першої світової війни створенням «Буковинського куреня», участю буковинців в українських військових формуваннях та проголошенням української влади на Буковині в лис-

¹ *Добржанський О.* Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / О. Добржанський. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – С. 118.

² *Жуковський А.* Етапи розвитку українського націоналізму на Буковині / А. Жуковський // *Український історик*. – 2004. – № 1–2 (161–162). – С. 163.

³ *Буковина. Її минуле і сучасне*. – С. 247.

топаді 1918 р.¹.

А. Жуковський виділив три етапи в історії українського національного відродження, беручи за основу рівень розвитку згуртованості, ідейної визначеності національного руху та вплив на суспільні процеси з боку українства. Зокрема, 1861–1869 рр. названо «предтечею організованого українського життя» (у цей час з'являються твори Ю. Федьковича, С. та Г. Воробкевичів, робляться спроби видання української газети та вшанування пам'яті Т. Шевченка); наступний етап – 1869–1884 рр. – «початки українського організованого життя на Буковині» (започатковано українське товариство «Руська Бесіда», починають виходити українські газети, виникло дві течії в національному русі – москвофіли і народовці); третій етап – 1884–1914 рр. – «перемога національного табору і широкий культурний розвиток на Буковині» (вихід українців на ниву політичної боротьби завдяки створенню національних політичних партій). Це була традиційна періодизація, започаткована ще в «Буковинській Русі» С. Смаль-Стоцьким. У пізніших студіях А. Жуковський початком українського національного відродження вважав 1848–1849 рр., а відтак нова його періодизація була певною мірою співзвучною з періодизацією Д. Квітковського, який виділив такі етапи: українці стають політичним фактором (1848); народження провідної верстви (1848–1869); українці організовуються (1869–1884); національне відродження на Буковині (1884–1914)². Більш обґрунтованою вважаємо періодизацію О. Добржанського, який у розвитку національного руху на Буковині виділив такі етапи: зародження та початкові кроки (кінець

¹ Жуковський А. Етапи розвитку українського націоналізму на Буковині / А. Жуковський // Український історик. – 2004. – № 1–2 (161–162). – С. 165.

² Буковина. Її минуле і сучасне. – С. 478–483.

50-х – друга половина 60-х рр. XIX ст.) – започатковано у формі національного відродження, яке на першому етапі мало культурно-етнографічний характер; з кінця 60-х рр. XIX ст. – зародження культурно-просвітніх, політичних та молодіжних товариств, перші спроби залучення до національного руху селян (цей етап поєднував у собі елементи культурно-етнографічного і культурно-просвітницького періодів національного відродження); середина 80-х рр. XIX ст. – розмежування народовців і москвофілів в українських товариствах, час переходу від культурно-просвітницького до політичного етапу розвитку національного відродження; передвоєнне десятиліття – національний рух перетворився у яскраво виражений політичний рух³.

Важливе твердження А. Жуковського про те, що українське національне відродження на Буковині було в тісному зв'язку із загальним українським відродженням на всіх українських землях. Дослідник зазначав: «Від самого початку національно-свідомі одиниці не без успіхів ставили загату румунізації та германізації, налагоджували зв'язки із українцями з інших земель, доводили історичні права українців на Буковину»⁴. Слушними вважаємо міркування Ю. Макара та О. Добржанського, які наголошували на важливості висновків А. Жуковського про те, що національне відродження на Буковині розвивалося кількома етапами: від етнографічної маси, через усвідомлення себе, як культурної одиниці – до політичного та державницького свідомого чинника. Названі періоди збігаються з етапами, які виділяють відомі теоретики національних рухів у Центральній Європі – К. Дойч та М. Грох⁵.

³ *Добржанський О.* Зазнач. праця. – С. 339–443.

⁴ *Буковина. Її минуле і сучасне.* – С. 290.

⁵ *Макар Ю.* Зазнач. праця. – С. 154.

Варто зазначити, що інтерпретація історії Буковини, запропонована авторами колективної монографії «Буковина. Її минуле і сучасне», не збігалася з офіційною візією історії у радянській Україні. Зберігання та поширення праці було заборонено, вона не була доступна ні для простого читача, ні для професійного історика, адже жоден примірник книги не надійшов до бібліотек. Ситуація змінилася на краще лише наприкінці 80-х рр. минулого століття, тобто в роки «горбачовської перебудови», коли один примірник цього видання був переданий із Чернівецького обласного управління КДБ до Чернівецької університетської бібліотеки¹.

Монографія зазнала нищівної критики у брошурі «Радянська Буковина та її минуле»², авторами якої були І. Дудич, М. Шпанюк та Г. Андріяшук. У цій публікації звинувачено «авторів-емігрантів, українських націоналістів» у тому, що праця містить багато недостовірних відомостей, розрахованих на людей, позбавлених джерел правдивої інформації про радянську Буковину³. Головним мотивом, яким керувалися при написанні монографії А. Жуковський, Т. Бриндзан та Д. Квітковський, автори брошури вважали намагання підірвати віру українських емігрантів у позитивні наслідки соціалістичних перетворень «на возз'єднаних українських землях»⁴. Серед недоліків монографії виділено приховування факту співпраці українських націоналістів з австрійськими загарбниками, засудження дій радянської влади щодо відібрання земель

¹ Холодницький В. Становлення радянської влади на території Північної Буковини та Північної Бессарабії: історіографія проблеми / В. Холодницький // Історична панорама: збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2004. – Вип. 1¹ – С. 58.

² Дудич І. Радянська Буковина та її минуле / І. Дудич, Г. Андріяшук, М. Шпанюк. – К.: Радянська Україна, б.р. – 31 с.

³ Там само. – С. 3.

⁴ Там само.

у церкви і передачі її селянам, «позитивні оцінки капіталізму на Буковині та тенденційні замовчування неvigідних націоналістам речей»¹. Загалом праця «Радянська Буковина та її минуле» мала на меті розвінчання бачення минулого краю «українськими буржуазними націоналістами», які «шукали довірливого читача, котрий прийняв би за чисту монету «об'єктивність» і «правдивість» цієї книги, бо навіть найшкідливіший твір знаходить свої жертви»². Зменшити кількість таких «жертв» прагнули автори брошури, але, звичайно, що вона була наскрізь заідеологізованою та пропагандистською, спрямованою на те, щоб авторів монографії, як і значення самої праці, нівелювати і фактично спростувати будь-яку її наукову вартість.

Слід зауважити, що книга була розкритикована і в синтетичних радянських працях з історії регіону, що з'явилися у 1969 р. та 1980 р. Йдеться про підготовлений колективом науковців історичний нарис «Північна Буковина, її минуле і сучасне»³, а також працю «Нариси з історії Північної Буковини»⁴. Поява цих досліджень була зумовлена низкою причин і, окрім того, що в СРСР активізувалися краєзнавчі дослідження, видано 26 томів «Історії міст і сіл Української РСР» та у 1979 р. рішенням Президії АН УРСР було створено її новий підрозділ – відділ історико-краєзнавчих досліджень (його очолив академік П. Тронько), у тексті першої з названих праць йдеться про те, що однією з причин її появи була необхідність відповіді на закордонне дослідження⁵. Прикметною рисою цього видання є те, що більшу його частину займає опис

¹ Там само. – С. 4–5.

² Там само. – С. 32.

³ Північна Буковина... – 245 с.

⁴ Нариси з історії Північної Буковини. – 338 с.

⁵ Північна Буковина. – С. 4.

українській історіографії. Буковинознавці активно використовують публікації А. Жуковського з історії регіону та високо оцінюють його здобутки, аналізуючи й усуваючи при цьому певні неточності, допущені науковцем. Зокрема, В. Ботушанський неодноразово високо оцінював внесок А. Жуковського у вивчення історії регіону. За визначенням вченого, аграрні аспекти історії Буковини другої половини XIX – початку XX ст. знайшли своє висвітлення в низці студій авторів української діаспори і найбільш значною серед них є «Буковина. Її минуле і сучасне». Саме в історичній частині праці, яка була написана А. Жуковським, висвітлюється економічна політика Австрії щодо Буковини. Вона характеризується як колоніальна, констатується факт невпинного зубожіння селянства, його масовий відхід на заробітки в інші країни, еміграцію за океан та, на відміну від радянської історіографії, стверджується факт незначного соціального розшарування серед селян, оскільки більша їх частина була бідною¹. Одним із досягнень А. Жуковського, на думку В. Ботушанського, було також висвітлення минулого Буковини в контексті європейських міжнародних відносин². В. Холодницький зауважив, що «серед праць, присвячених загальній історії Буковини, провідне місце займає колективна монографія «Буковина. Її минуле і сучасне», яка побудована на значному фактичному матеріалі, з використанням публікацій, котрі існували на той час у світі із залученням широкої джерельної

¹ *Ботушанський В. М.* Сільське господарство Буковини у другій половині XIX – на початку XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. іст. наук.: спец. 07.00.01 «Історія України» / Ботушанський Василь Мефодійович; Чернівецький держ. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці, 1996. – С. 12.

² Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини XX ст.) / [В. Ботушанський, С. Гакман, Ю. Макар та ін.]. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 30.

бази»¹. Науковець зазначав, що у праці відтворено реальну картину становлення радянської влади на території Північної Буковини – від зустрічі населення червоноармійців до глибоких розчарувань, переслідувань і репресій місцевого населення, соціальних перетворень та депортації жителів краю в північні регіони СРСР, утисків релігійних громад тощо². Водночас В. Холодницький вказував на відсутність архівних джерел, на те, що дослідник назвав лише основні тенденції та деякі наслідки процесу радянзації, не вдаючись у саму суть глибинних перетворень в регіоні, хоча і сам А. Жуковський визнав, що радянський період історії Буковини, порівняно з іншими розділами, написаний ним найслабше³. Варто зазначити, що автори сучасного синтетичного нарису історії Буковини також відзначають значний вклад у наукову розробку історії Буковини А. Жуковського, якому вдалося ґрунтовно висвітлити низку аспектів історичного минулого краю, особливо українське національне відродження, міжнаціональні стосунки в регіоні, боротьбу за українську державність тощо⁴. О. Масан вважав великою заслугою науковця те, що він зумів синтезувати результати не лише українських, але й австрійських, румунських, польських, російських, у тому числі радянських вчених⁵.

¹ Холодницький В. Становлення радянської влади на території Північної Буковини та Північної Бессарабії: історіографія проблеми / В. Холодницький // Історична панорама: збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2004. – Вип. 1. – С. 57.

² Там само. – С. 57.

³ Там само. – С. 59.

⁴ Буковина: історичний нарис / [С. Костишин, В. Ботушанський, О. Добржанський, Ю. Макаф та ін.]. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – С. 5.

⁵ Масан О. Енциклопедія історії української Буковини / О. Масан // Жуковський А. Історія Буковини / А. Жуковський. – Чернівці: Редакційно-видавничий відділ облполіграфу, 1993. – Т. 2. – С. 200.

Зауважимо, що важливе місце у науковій діяльності А. Жуковського займала робота над виданням словникової частини «Енциклопедії українознавства» та англомовної «Енциклопедії України». Від картографування на початкових етапах дослідник перейшов до редакторської праці, а також до написання енциклопедичних гасел. Зрозуміло, що як фахівець з історії Буковини він став автором багатьох статей з історії регіону, в основі яких були матеріали, зібрані науковцем під час написання праці «Буковина. Її минуле і сучасне». Опубліковані гасла вченого про видатних вихідців краю О. Поповича¹, Ю. Федьковича², С. Яричевського³, Л. Кобилицю⁴, Д. Квітковського⁵, С. Воробке-

¹ Жуковський А. Попович Омелян / А. Жуковський // Енциклопедія українознавства: словникова частина / [ред. В. Кубійович]. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1970. – Т. 6. – С. 2266; Zhukovsky A. Popovych Omelian / A. Zhukovsky // Encyclopedia of Ukraine / [ed. D. Husar Struk]. – Toronto; Buffalo; London, 1993. – Vol. 4. – P. 145–146.

² Жуковський А. Федькович Осип Юрій / А. Жуковський // Енциклопедія українознавства: словникова частина / [ред. В. Кубійович]. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1980. – Т. 9. – С. 3492–3493; Zhukovsky A. Fedkovych Yurii / A. Zhukovsky // Encyclopedia of Ukraine / [ed. V. Kubijovych]. – Toronto, 1985. – Vol. 1. – P. 871.

³ Жуковський А. Яричевський Сильвестр / А. Жуковський // Енциклопедія українознавства: словникова частина / [ред. В. Кубійович]. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1984. – Т. 10. – С. 3984.

⁴ Zhukovsky A. Kobylitsia Lukian / A. Zhukovsky // Encyclopedia of Ukraine / [ed. V. Kubijovych]. – Toronto, 1988. – Vol. 2. – P. 573–574.

⁵ Zhukovsky A. Kvitkovsky Denys / A. Zhukovsky // Encyclopedia of Ukraine / [ed. V. Kubijovych]. – Toronto, 1988. – Vol. 2. – P. 730.

⁶ Zhukovsky A. Vorobkevych Sydir / A. Zhukovsky // Encyclopedia of Ukraine / [ed. D. Husar Struk]. – Toronto; Buffalo; London, 1993. – Vol. 5. – P. 651–652.

вича⁶, В. Залозецького-Саса¹, М. Василька², про дослідників історії Буковини М. Кордубу³ та Ф. Шевченка⁴. Науковець також є автором гасел про Шипинську землю⁵, Чернівецький державний університет⁶, «Руську Бесіду»⁷, Галицько-Буковинський комітет⁸

¹ Zhukovsky A. Zalozetsky-Sas Volodymyr / A. Zhukovsky // Encyclopedia of Ukraine / [ed. D. Husar Struk]. – Toronto; Buffalo; London, 1993. – Vol. 5. – P. 807.

² Zhukovsky A. Vasylo Mykola / A. Zhukovsky // Encyclopedia of Ukraine / [ed. D. Husar Struk]. – Toronto; Buffalo; London, 1993. – Vol. 5. – P. 564.

³ Zhukovsky A. Korduba Myron / A. Zhukovsky // Encyclopedia of Ukraine / [ed. V. Kubijovych]. – Toronto, 1988. – Vol. 2. – P. 608.

⁴ Zhukovsky A. Shevchenko Fedir / A. Zhukovsky // Encyclopedia of Ukraine / [ed. D. Husar Struk]. – Toronto; Buffalo; London, 1993. – Vol. 4. – P. 645.

⁵ Жуковський А. Шипинська земля / А. Жуковський // Енциклопедія українознавства: словникова частина / [ред. В. Кубійович]. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1984. – Т. 10. – С. 3852; Zhukovsky A. Shypyntsi land / A. Zhukovsky // Encyclopedia of Ukraine / [ed. D. Husar Struk]. – Toronto; Buffalo; London, 1993. – Vol. 4. – P. 692.

⁶ Жуковський А. Чернівецький державний університет / А. Жуковський // Енциклопедія українознавства: словникова частина / [ред. В. Кубійович]. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1984. – Т. 10. – С. 3713; Zhukovsky A. Chernivtsi University / A. Zhukovsky // Encyclopedia of Ukraine / [ed. V. Kubijovych]. – Toronto, 1985. – Vol. 1. – P. 439.

⁷ Жуковський А. Руська Бесіда / А. Жуковський // Енциклопедія українознавства: словникова частина / [ред. В. Кубійович]. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1973. – Т. 7. – С. 2653.

⁸ Zhukovsky A. Galician-Bukovinian Committee / A. Zhukovsky // Encyclopedia of Ukraine / [ed. V. Kubijovych]. – Toronto, 1988. – Vol.

газету «Буковина»¹, а також розвідок «Буковина»², «Чернівці»³ та «Чернівецька область»⁴. А. Жуковський, зважаючи на стислий обсяг гасел, намагався висвітлити ту чи іншу проблему повною мірою, подаючи при цьому історіографію питання, що значно підвищує цінність його публікацій. Оскільки одним із завдань, які ставили перед собою видавці енциклопедії, була популяризація історії України за кордоном, то вчений намагався обґрунтовано показати роль Буковини в культурному та політичному житті українських земель.

Отже, історія Буковини – це один із головних напрямків досліджень А. Жуковського. У своїх студіях науковець намагався висвітлити історію Буковини як одвічного українського регіону, який активно включився у державотворчий процес сучасної України, а також довести упередженість окремих авторів у змалюванні його минулого. Зокрема, дослідник критикував румунських істориків, які трактували українців як прийшле населення на їхній етнічній

2. – Р. 15.

¹ Zhukovsky A. Bukovyna (newspaper) / A. Zhukovsky // Encyclopedia of Ukraine / [ed. V. Kubijovych]. – Toronto, 1985. – Vol. 1. – P. 320–321.

² Жуковський А. Буковина / А. Жуковський, В. Кубійович // Енциклопедія українознавства: словникова частина / [ред. В. Кубійович]. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1955. – Т. 1. – С. 187–191; Жуковський А. Буковина / А. Жуковський // Енциклопедія сучасної України / [ред. І. Дзюба, А. Жуковський, О. Романів та ін.]. – К., 2004. – Т. 3. – С. 562–563; Zhukovsky A. Bukovyna / A. Zhukovsky, V. Kubijovych // Encyclopedia of Ukraine / [ed. V. Kubijovych]. – Toronto, 1985. – Vol. 1. – P. 316–320.

³ Жуковський А. Чернівці / А. Жуковський // Енциклопедія українознавства: словникова частина / [ред. В. Кубійович]. – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1984. – Т. 10. – С. 3714–3718; Zhukovsky A. Chernivtsi / A. Zhukovsky // Encyclopedia of Ukraine / [ed. V. Kubijovych]. – Toronto, 1985. – Vol. 1. – P. 433–437.

⁴ Zhukovsky A. Chernivtsi oblast / A. Zhukovsky // Encyclopedia of Ukraine / [ed. V. Kubijovych]. – Toronto, 1985. – Vol. 1. – P. 437–438.

території. Однак і в оцінках та судженнях А. Жуковського також спостерігається упередженість, зумовлена особливостями його світогляду та суспільно-політичними налаштуваннями. Особливо актуальним і цікавим для вченого був період українського національного відродження на Буковині та його вплив на її подальшу історію. Вихід у світ книги «Буковина. Її минуле і сучасне», а пізніше двотомної «Історії Буковини» став вагомим подієм в українському буковинознавстві, яка спонукала до активного наукового вивчення минулого регіону як радянських дослідників, так і сучасних українських науковців. Цінність досліджень історика, насамперед, у тому, що йому вдалося на основі опрацювання значної кількості джерел та літератури зібрати та синтезувати змістовний фактологічний матеріал з історії регіону. Попри те, що праця «Буковина. Її минуле і сучасне» була розкритикована радянською історіографією та, незважаючи на окремі упущення, про які говорять сучасні буковинознавці, вона залишається одним із найбільш фактологічно насичених видань з історії регіону, а науковця справедливо називають «патріархом українського буковинознавства».